

УДК 930: 141. 7

Антоній МОЙСЕЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
antoniimoisei@rambler.ru

ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ В УКРАЇНЦІВ ТА РУМУНІВ БУКОВИНИ У ДРУКОВАНИХ МАТЕРІАЛАХ ТА АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛАХ XVIII – XX СТ.

Key words: *Bukovina, Romanian of Bukovina, Ukrainian of Bukovina, traditional medicine, traditional therapies, spell.*

Antony Moysey. Traditional Methods of Treatment of Ukrainian and Rumanian of Bukovina's written materials and archival sources XVIII - XX centuries

The article presents the results of studies of folk medical practices in the XVIII – XX centuries. That survived thanks to ethnographic descriptions, ethnology collections, data from questionnaires of the various subjects and archival materials. For the first time systematically covered Romanian historiography and source base of the problem. Research localized area of Bukovina and in ethnic terms of Romanian and Ukrainian population.

Народна медицина, будучи складовою частиною традиційно-побутової культури, має історію ідентичну еволюції людства. Вона передавалася з покоління в покоління, зберігаючи цінні знання про лікування людей, набуваючи нові методи, експериментальним шляхом додаючи крупиці нових знань. В наш час вивчення історії етномедицини є неможливим без дослідження друкованих джерел та архівних матеріалів. В цьому плані стають у нагоді матеріали, зібрані прискіпливою працею різних генерацій етнографів XVIII – XX ст. Слід підкреслити, що народна медицина тісно пов'язана з іншими компонентами народознавства. Без врахування цього взаємозв'язку неможливо зрозуміти багато аспектів функціонування народної медицини і тим більше визначити її місце в етнічній системі. Тому етнографічне вивчення народної медицини, як і інших компонентів традиційно-побутової культури, передбачає тісні контакти з такими суміжними культурознавчими дисциплінами, як фольклористика, мистецтвознавство, лінгвістика, історія матеріальної культури, релігієзнавство та ін.

В статті робиться спроба аналізу історіографії та джерел, з яких створюється певна картина стану народної медицини у XVIII-XX ст. на теренах Буковини, як Північної, так і Південної. Увага буде приділена румуномовній літературі, як менш відомій в українських наукових колах.

Сільське населення Буковини було позбав-

лене можливості користуватися кваліфікованою медичною допомогою навіть при австрійській адміністрації (1774-1918 pp.), хоча вона існувала в той час. Прості люди зверталися до звичних для себе методів лікування, які акумулювалися народом тисячоліттями і були прив'язані до конкретних місцевих природних умов та базувалися на певних світоглядних уявленнях. Народна лікарська практика містила магічний компонент, міфічне сприйняття світу та гармонійне пристосування до довкілля, глибоке знання властивостей рослин і тварин. В цій практиці домінували емоції, фантазії, уяви, інтуїція. Такий підхід був цілком закономірним для образу світосприйняття людиною традиційної культури. В XIX ст. на терені краю дві лікарські практики (народна і науково-раціональна) існували паралельно, причому традиційна використовувалася частіше через незадовільний матеріальний стан народу, а також через малу чисельність фахових лікарів та лікарських установ. Це створювало підґрунтя для вивчення традиційних методів лікування українців та румунів Буковини.

Наукова новизна запропонованих в статті матеріалів обумовлена тим, що при дослідженні етнографії Буковини як складової загальноукраїнської проблематики недостатньо використовується весь комплекс джерельної бази та історіографічної літератури. На сьогоднішній день залишилася невикористаною дослідниками інформація, яка міститься в

румуномовній літературі, в матеріалах музейно-архівних установ України та Румунії. Крім того, проблема ускладнюється тим, що в сучасній етнографічній науці Румунії буковинська регіональна локалізація виражена недостатньо, і це не дозволяє практично охопити дану тематику комплексно.

Такий широкий інтерес до цієї ділянки народної культури закономірний і зрозумілий. Він викликаний перш за все прикладними аспектами народної медицини, можливостями використання багатовікового, надзвичайно багатогранного досвіду народу в галузі медичних знань. В останні роки значно активізувалась зацікавленість природними лікарськими засобами, їм віддається перевага перед синтетичними. Дедалі більш очевидною стає доцільність багатьох засобів, які ввійшли в наукову медицину з народної лікарської практики.

Слід відмітити, що увага до народознавчих знань у галузі лікарських засобів з'явилася задовго до того періоду, коли загальний інтерес до проблеми став поширеним в наукових колах. Ще на початку XVIII ст. такі дані зафіксовані у відомому творі Д. Кантеміра „Опис Молдавії” (1716). Автор з багатьма подробицями описує магічний танець „келушарів”, який виконувався у період між Великоднем і Зеленими святами для виліковування різноманітних хвороб. За його словами, хворого клали на землю, навколо нього *келушари* витанцювали, після цього його топтали ногами з голови до ніг, шепочучи йому на вухо певні заклинання. Процедуру повторювали тричі, і за твердженням Д. Кантеміра, „результат відповідав жаданням хворого”¹. У цій праці при опису чотирьох видів магічного впливу на людину звертає на себе увагу четвертий вид: *заклинання (descântec)* – за його допомогою можна вилікувати нестерпні хвороби².

Цікаві етнографічні матеріали містяться також на сторінках архівних документів. Серед них слід згадати колекцію „Документів старого Молдавсько-Кимпулунзького околу”³, зібраного Т.В.Штефанеллі у 1915 р. В збірці привертають увагу судові рішення XVIII ст., в яких засуджуються особи, що займаються чарівництвом, переписи худоби для сплати „гоштини” (данина на худобу), опис звичаєвого права, пов'язаного з соціальною стороною цього явища. У збірці архівних документів Т.Штефанеллі міститься судова постанова 1761 р., з якої можна дізнатися, що мешканка Кимпулунга-Молдавського (південна частина Буковини) Тудора Флоче подала до суду на одного вівчаря, який за допомогою заговореної води та меду, якогось волосся (нерозбірливо –

А.М.) та лісових трав причарував її доньку та сина, в результаті чого дівчина оніміла, а хлопець помер⁴. Наукове зацікавлення викликає також документ 1750 р., в якому міститься інформація про те, що навіть боярину були відомі лікарські рослини, які він збирав для виліковування власної хвороби⁵. Тобто знання у галузі народної медицини були розповсюджені у всіх соціальних прошарках населення, будучи повсякденною необхідністю.

Інші документи дають змогу дізнатись про поширеність практики народного лікування у всьому ареалі проживання східних романців. Так, за документальними даними, 1805 р. Правитель країни надав у Бухаресті привілеї Іону Турбату (Скаженому) з с. Ретунда Романацького повіту, який безкоштовно виліковував від сказу людей та тварин як у своєму, так і у сусідніх повітах⁶.

Серед опублікованих джерел слід згадати також „Опис Буковини” (1775) першого австрійського військового адміністратора Буковини генерала Г. Сплени⁷, де він оцінив стан краю наприкінці XVIII ст. Саме санітарному стану та рівню медичного забезпечення населення була приділена увага.

Народна медицина описується на сторінках інших робіт, а саме у монографії І. Будай-Деляну „Короткий огляд Буковини”, яка була написана за вимогою австрійського уряду у 1803 році⁸.

У вказаних документах знаходимо фрагментарні згадки про місце і роль народної медицини в житті буковинців.

На Буковині бурхливе зростання інтересу до етнографії спостерігається з середини XIX ст. За даний період традиційна культура буковинців стала об'єктом вивчення для більш ніж 100 українських, румунських, австрійських дослідників.

Об'ємний та системно зібраний матеріал про народну медицину східнороманського населення Буковини міститься у народознавчих працях румунських дослідників другої половини XIX – I половини XX ст. Серед робіт, які акумулюють величезний емпіричний матеріал з вивчаємої проблематики, слід відзначити етнографічні збірки А.Горовея „З психології румунського селянина. Звичаї та вірування парубків і дівчат нашої країни в період любові та напередодні шлюбу”⁹ (1909), „Вірування та забобони румунського народу”¹⁰ (1915), „Ботаніка румунського народу”¹¹ (у співавторстві з М.Лупеску) (1915), „Заклинання у румунів”¹² (1931); серія статей Д.Дана „Народні вірування буковинців”¹³ (1894-1895); С.Ф. Маріана: „Румунські народні заклинання”¹⁴ (1886), „Ворожіння, чари та відведен-

ня”¹⁵ (1893), „Родини у румунів”¹⁶ (1892), 3-томне видання „Свята у румунів”¹⁷ (1898-1901); Є.Нікуліце-Воронки „Звичаї і вірування румунського народу”¹⁸ (1903), „Фольклорні студії”¹⁹ (1908-1913); Т.Памфіле „Свята у румунів. Літні свята у румунів”²⁰ (1911), „Свята у румунів. Різдво”²¹ (1914), „Свята у румунів. Осінні свята та Різдвяний піст”²² (1914), „Румунська міфологія. За віруваннями румунського народу”²³ (1916-1924), „Хвороби і лікування людей, тварин, птахів”²⁴ та ін.

Крім зазначених праць, у другій половині XIX ст. вийшло друком ряд робіт з даної тематики, які розкривали сутність проблем епізодично. Певні спроби у цьому напрямку зробив румунський дослідник Б.П. Хаждеу. Зокрема, у 1850 р. він надрукував любовне заклинання, зафіксоване у с. Керстенці Хотинського повіту (сьогодні – Хотинського району Чернівецької області); І.Бераріу опублікував три заклинання лікувального спрямування з Буковини у журналі „Румунське сяйво” („Aurora Română”): від більма, злого пухиря, *іеле*²⁵. В.Александрі опублікував п’ять заклинань у збірці „Румунські народні вірші”²⁶ (1866): від пристріту, від *іеле*, від *потвори* (страхіття), від зміїного укусу і від кольки; Г.Точілеску – тексти трьох заклинань (від *іеле*, гарячки та пристріту) і двох любовних ворожін²⁷; Ат.М.Марієнеску – ворожіння, чаклування та заклинання з Банату²⁸, Т.Бурада – деякі тексти з Добруджі: заклинання від сказу, від злого пухиря, зміїного укусу²⁹. За оцінкою румунського етнографа С.Ф.Маріана, лише Г.Дем.Теодореску та Ат.М.Марієнеску займалися даною проблематикою систематично³⁰. Так, Г.Дем.Теодореску опублікував у 80-х рр. XIX ст. заклинання від бешихи, пристріту, *збуреторула* (укр. *літун*), бліх, зміїного укусу тощо³¹.

Джерельну основу проблематики становлять неопубліковані архівно-музейні матеріали, друковані роботи та статті у періодиці, що стосуються досліджуваного періоду. Особливе місце серед них посідають матеріали, що зберігаються у фондах Державного архіву Чернівецької області. Зокрема, представляють інтерес документи, що зберігаються у фондах Окружного управління Буковини (фонд № 1), Крайового управління Буковини (ф. № 3), Генерального санітарного інспекторату м. Чернівці (ф. № 286), Буковинської митрополії (ф. № 320) та примарії села Магала (ф. № 401).

У фонді № 320 цінність становить справа № 2311 „Доповідні записки і листування з Синодом, Крайовим управлінням Буковини, Генеральною дирекцією культів про вживання заходів щодо боротьби з сектантством, алкоголізмом і марновірством”, у якій міститься

пастирське послання православного єпископа Буковини Досифея Херескула (1788), спрямоване проти традиційної практики звернення віруючих у випадку хвороб „не до лікарів, а до різних бабок та ворожок, чим шкодять своєму здоров’ю”³². Цінні відомості про наявність в буковинських селах наприкінці XIX ст. баб-повитух („моаш”) вміщено у архівній справі № 67 „Свідчення про народження дітей за 1892 рік”³³. В цьому ж фонді у справі № 68 „Свідчення про смерть мешканців, видані санітарними органами у 1878 р.” подаються документи з переліком найбільш розповсюджених у 1878 році на Буковині хвороб та причин смерті³⁴.

В справі про наявність на Буковині акушерок³⁵, їхню діяльність³⁶, про діяльність генерального санітарного інспекторату Буковини³⁷, про діяльність акушерських шкіл³⁸, лікарень, пологових будинків³⁹ тощо. Ці відомості представляють цінність у контексті процесу поступового переходу населення від послуг баб-повитух до акушерок, заснування лікарень та пологових будинків, який інтенсивно проходив саме у другій половині XIX – на початку XX ст.

Окремий корпус документів складають матеріали рукописних фондів наукового архіву Чернівецького музею народної архітектури та побуту (НАЧМНАП). Зокрема, серед матеріалів рукописних фондів НАЧМНАП інтерес представляють „Звіт про етнографічну наукову розвідку по вивченню народних традицій і побуту румунського населення Герцаївського району: Велика Буда, Байраки, Годинівка, Горбова, Тарнавка, Остриця, м. Герца”, в яких вміщено цікаві матеріали про різноманітні заборони та застереження щодо вагітних, народні поради для полегшення пологів і першої купелі дитини, дані про обряд хрещення дитини, профілактичні засоби тощо⁴⁰, а також „Звіт про етнографічну наукову розвідку з дослідження традиційних новорічних свят”⁴¹, що надає можливість почерпнути багато цінної інформації. У згаданих музейних матеріалах знаходимо також відомості про інформаторів, від яких був зібраний польовий матеріал, як-от: Чобану Екатерина, 1920 р. н. (с. Велика Буда), Малуга Марія, 1929 р. н. (с. Годинівка) та ін.

Значна колекція матеріалів про народну медицину румунів Буковини у другій половині XIX – на початку XX ст. зберігається у меморіально-документальному фонді будинку-музею С.Ф. Маріана у Сучаві (Румунія). Нашу увагу привертає його робота „Румунська народна ботаніка”⁴². Рукописні матеріали С.Ф.Маріана про народну ботаніку складаються з 12 шкільних зошитів (по 10 сторінок кожний), які містять відомості про 525 видів

рослин та оздоблень гербарієм. Крім рецептів народної фармацевтики, тут записані звичаї, вірування, балади, дойни, казки, примовляння, магічна практика, пов'язані з описаними рослинами. Автор охарактеризував кожну рослину, згадав автохтонні назви рослин, поширені в різних етнографічних зонах Румунії, вказав місцевість, де росте кожна рослина, спосіб її використання у різноманітних галузях, а також етнофольклорні матеріали, пов'язані з конкретною рослиною (повір'я, звичаї, заклинання). У них згадуються такі найпоширеніші рослини, як ліщина, волошка, коноплі, папороть, мак, беладона, глід, полин, перець, бузина, тютюн, часник тощо⁴³.

Серед рукописних матеріалів про народну ботаніку С.Ф.Маріана зберігається також праця автора „Румунська флора”, датована 1870 р., що містить 46 аркушів. Поданий також алфавітний покажчик рослин⁴⁴.

Аналізуючи рукописні матеріали та статті вченого, присвячені народній міфології, слід зазначити, що вони ґрунтувалися на 80 міфах, зібраних і розташованих у хронологічному порядку. У рукописних матеріалах докладно охарактеризовано багато міфологічних істот, серед яких духи хвороб: чума, самка, холера тощо. Вони надають можливість вивчити релігійно-містичні уявлення народу про хвороби⁴⁵.

Наукову цінність дослідженої проблематики становлять буковинські етнографічні матеріали, зібрані за допомогою анкет Б.П.Хаждеу та Н. Денсушану⁴⁶ в останній чверті XIX ст. Так, Б.П.Хаждеу розповсюдив дві анкети: „Правові звичаї румунського народу” (1878) та „лінгвістично-міфологічну анкету” (1884-1885). Про зміст відповідей на анкети вченого можна дізнатися з праці І. Мушлі та О. Бирлі „Типологія фольклору з відповідей на анкети Б.П.Хаждеу”⁴⁷, де було систематизовано матеріал, що становив 17000 сторінок рукопису отриманих відповідей від представників міської та сільської інтелігенції. Якщо відповіді на першу анкету стосуються в основному сімейної обрядовості та суспільного життя румунського села: вечорниці, посиденьки, ворожильні обряди, то на другу – матеріальної культури, календарної обрядовості та міфології. Відповідей на другу анкету є в двадцять разів більше, ніж на першу, і записані вони з 701 населеного пункту Румунії (всіх повітів) та інших місцевостей, де проживали румуни. У південній частині Буковини матеріали були зібрані групою інформаторів з таких населених пунктів: Бая, Богденешти, Борка, Броштени, Брустурь, Долхаска, Долхешти, Дорна-Гура-Негрій, Фаркаша, Форешти, Геїнешти, Джюрджешти, Городнічени, Ротопенешти, Лемешени, Леспезь, Літе-

ни, Меліни, Мірослевешти, Пашкани-Столнічени, Преутешти, Менестіря Пробота, Редешени, Руджіноаса, Васкани, Шару-Дорней, Тетеруш, Цолешти, Валя-Глодулуй (сучасного Сучавського повіту Румунії) та Тарнавка (сучасного Герцаївського району Чернівецької області). На основі матеріалів анкет Б.П. Хаждеу можна виокремити вірування буковинських румунів у духів хвороб (*самка, чума, холера, динселе*), дані про свята, які дотримувались простим народом з метою захисту себе та ближніх від хвороб, епідемій тощо. Крім того, у відповідях на анкети Б.П.Хаждеу містяться також матеріали про магічні об'єкти, використані знахарями у лікувальних цілях.

Значний матеріал з народної медицини румунів Буковини є у праці яської дослідниці Сільвії Чуботару „Медичний фольклор з Молдови. Типологія та корпус текстів”⁴⁸ (2005). Основу роботи складає етнофольклорний матеріал, що зберігається у фондах Яської філії Румунського філологічного інституту імені Александру Філіпиде Румунської академії наук під назвою „Фольклорного архіву Молдови і Буковини” (ФАМБ). Документальна база роботи була зібрана протягом більш ніж трьох десятиріч зусиллями великого колективу дослідників. Відповіді були отримані з-понад 800 населених пунктів румунської Молдови та Буковини. Акумулявання даних, які відносились до народної медицини, тривало до 1971 р. До цієї титанічної праці доклали свої зусилля такі відомі румунські етнологи, як Лучія Бердан, Лучія Чіреш, Іон Чуботару, Мірча Фотя та Штефан Попа.

Структурно робота поділена на чотири частини. Перша частина вбирає у себе вступні студії, в яких особливості феномену народної медицини на терені румунської Молдови та Буковини проаналізовані у часовому відрізку від перших подібних занять до наших днів. Друга частина роботи присвячена типологізації. В ній польові матеріали з етномедицини, зафіксовані автохтонними терапевтичними агентами, класифіковані у відповідності до їхньої належності до хвороб людей або тварин. У третій частині подана антологія поетичних текстів, що впорядковані в залежності від хвороби, для лікування яких застосовувалися. Остання частина монографічного дослідження знайомить нас з науковим апаратом – бібліографією, покажчиком скорочень назв населених пунктів, покажчиком імен інформаторів, назв рослин, міфологічних уявлень та глосарієм.

Матеріал був зібраний під час польових експедиційних досліджень у понад 119 селах південної частини Буковини. Найкраще висвітлений матеріал з таких сіл, як Нижній Віков,

Думбровени, Ботош, Літень-Моара, Шкея, Ботошана, Великі Долхешти, Ботешти, Міговени, Нижні Фратівці, Ватра Молдовіцей.

Інформацію про застосування лікарських рослин та інших засобів у народній медицині румунів Буковини можна знайти у працях Е.Цопи „Методичне та раціональне використання лікарських рослин на Буковині”⁴⁹ (Чернівці, 1942) та С.Релі „Чернеча медицина у минулому румунів”⁵⁰ (Чернівці, 1935).

Не позбавлені наукового значення цілий ряд робіт, які дають змогу провести порівняльну характеристику основних аспектів народної медицини румунів та українців Буковини. Так, у публікаціях Григорія Купчанко⁵¹ знаходимо фрагментарні згадки, які стосуються традиційного лікування на Буковині. Це, зокрема, примівки від „уроків”, проти „золотухи” („на жовни”), „на болячку”, від „уровища”, пухлини на шиї („від душі”), проти рожі („на бешегу”), „на більмо”, проти шлункового корча („на сонці”), „на плак-си”, „коли вкусить гадина”⁵².

У публікаціях австрійського історика та етнографа Раймунда Фрідріха Кайндля⁵³ знаходимо відомості про стан медицини на Буковині у ХІХ ст. Представляє певний інтерес для дослідника порівняння записів Г.Сплєні із даними Р.Ф.Кайндля щодо санітарного стану краю. За Кайндлем вже само собою зрозумілими стали факти спорудження міської лазні (1830), нового військового шпиталю (1849), єврейського шпиталю (1855). У 2000 році була перевидана праця Р.Ф. Кайндля „Гуцули”, де окремим третім розділом „Цілительство” подані численні домашні лікувальні засоби⁵⁴. Це ще раз відкриває завісу над фактом співіснування двох медицин – офіційної та народної.

Цінні відомості про носіїв знахарських знань, про етіологію хвороб, багато примовок і замовлянь з Буковини були зібрані етнографом з с. Плоскої В. Козарищуком⁵⁵, які були опубліковані в газеті „Буковински Вѣдомости” (1896 р.). За його твердженням, „сільські знахарі відпровадили вже немало жертв на той світ своїми отруйними напоями і отруйними рослинами”⁵⁶. Характеризуючи цей жанр традиційної магії, В. Козарищук цілком слушно відзначив, що „примівки складають в середовищі простого народу свого роду культ, містять в собі багато цікавого для науки матеріалу. Але записати примівки дуже важко”⁵⁷, бо носії традиції покривають їх таємницею. Тим не менш, дослідникам ХІХ ст. вдалося зібрати у різних місцевостях Буковини низку давніх примовлянь. Серед них варто згадати замовляння від холери, болю у шлунку, кровотечі, гикавки та ін.

У працях українського народознавця О. Манастирського містяться дані про традиційне лікування при народженні дитини, чарівництві, ліки, знахарство та про ворожок у русинів Буковини⁵⁸. Певний інтерес представляє також стаття О. Манастирського „На Великдень”⁵⁹, опублікована у газеті „Буковински Вѣдомости” (1895 р.), в якій зустрічаються оказіональні вказівки на народну медицину в контексті свята Великодня.

Чимало матеріалів про народну медицину у зв'язку з календарною та сімейною обрядовістю буковинців, різні заборони, які стосуються профілактики захворювань, та про стан здоров'я населення Буковини зустрічаємо у Людвіга Адольфа Сімігіновича⁶⁰. Його праця „Die Völkergruppen der Bukowina” вміщує етнографічний опис звичаїв та обрядів українців, румунів та гуцулів Буковини. В ній подаються дані про народні засоби лікування, про ставлення буковинського населення до народних цілителів (баб-ворожок, відьом, моаш), наводяться різного роду заклинання при різноманітних хворобах та інформація про способи і час їх застосування; про людей, які володіють „мистецтвом” лікування, та про різноманітні зілля, час і місце їх збирання.

У 70-80-ті роки ХХ ст. основна увага зверталася на практичний бік народної медицини. Тоді почали укладати різноманітні збірники народних рецептів приготування та використання лікарських засобів.

У цей період з'явився також цілий ряд наукових досліджень, присвячених народній медицині українців. Це, зокрема, праця З. Болтарович „Народне лікування українців Карпат кінця ХІХ – початку ХХ ст.” (Київ, 1980)⁶¹. В роботі дослідника торкається подекуди і території Буковини. В монографії висвітлено народні методи профілактики захворювань, лікувальні засоби рослинного, тваринного, мінерального походження тощо. Народна медицина розглядається в тісному зв'язку з соціально-економічним становищем населення українських Карпат, акцентується увага на негативних сторонах знахарства, магії і разом з тим підкреслюється все раціональне, що накопичила народна медицина протягом багатьох століть. Помітний внесок у дослідження питань народної медицини українців Буковини зробили праці З. Болтарович „Загальнослов'янські і специфічні риси народної медицини українського населення Карпат”⁶² та „Народ і засоби лікування на Буковині”⁶³.

Інформацію про деякі аспекти народної медицини можна почерпнути з етнографічних досліджень буковинських науковців. Серед них,

зокрема, праці Г. Кожолянка „Етнографія Буковини”⁶⁴, „Родинно-христинна обрядовість українців Буковини”⁶⁵, І. Чеховського „Вогонь і вода в антропеїчній календарній магії українців Буковини”⁶⁶, „Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону”⁶⁷, Л. Іонець, І. Бульбук та І. П'язя „Етнографічні аспекти народної медицини українців Буковинського Припрудтя”⁶⁸; С.Д. Кобилянського, В.П. Пішак, Б.Я. Дробніс „Історія медицини Буковини, цифри і факти”⁶⁹, В. Грябан „Очисна функція вогню в календарних святах українців Буковини”⁷⁰, „Очисні Властивості вогню в сімейній обрядовості, господарсько-побутовій і лікувальній магії наприкінці XVIII – XX ст. на Буковині”⁷¹ та ін. Потрібно також відзначити працю І. Нандріша „Наше село Магала на Буковині”⁷², в якій окремим розділом „Народна медицина” подані відомості про різноманітні хвороби, їх етнологію, народні назви та способи лікування, про діяльність та спеціалізацію ворожок, знахарок та мошповитух і відомості про народну ветеринарію.

Однак в названих роботах дані про народну медицину східнороманського населення Буковини висвітлені недостатньо, не використаний матеріал, який би розглянув цю тематику в історичній динаміці.

Дані узагальнюючого характеру про народну медицину східнороманського населення Буковини були вміщені у монографічному дослідженні „Традиційна культура населення Буковини у працях румунських дослідників другої половини XIX – початку XX ст.” автора цієї статті⁷³. Вперше в українській науці була здійснена спроб наукового дослідження етнографічної спадщини С.Ф.Маріана, І.Г.Сбієри, Д.Дана, Є.Нікуліце-Воронки, Л.Боднєреску, А.Горовея, Т.Памфіле та ін. румунських дослідників; були введені вперше до наукового обігу музейно-архівні матеріали меморіально-документального фонду С.Ф.Маріана з Сучави (Румунія), фонду рукописів С.Ф.Маріана Національної бібліотеки Румунської академії наук (м. Бухарест), фондів Державного архіву Чернівецької області.

Таким чином, огляд літератури засвідчує, що попри ряд оказіональних згадок і окремих невеликих розвідок, переважно описового характеру, спеціального комплексного дослідження про традиційну медицину української і молдавської етнічних спільнот Буковини досі немає. А ряд проблем взагалі не знайшли наукового висвітлення, серед них, зокрема, залишилися недослідженими семантика примовлянь, носії езотеричної традиції, традиційні способи профілактики хвороб та лікувальної магії в сімейно-побутовій обрядовості тощо.

Всі ці питання вимагають в подальшому докладніших студій.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Кантемир Д. Дескриєря Молдовей / Димитрие Кантемир. – Кишинев: Література артистикэ, 1982, п. 174-175;
- ² Кантемир Д. Дескриєря Молдовей ..., вказ. праця, С. 187-191;
- ³ Ștefanelli T.V. Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc / T.V. Ștefanelli. – București: Librăriile Socec & Comp. și C.Sfetea, 1915. – 240 p.;
- ⁴ Ștefanelli T.V. Documente din vechiul ocol ..., вказ. праця, С. 65;
- ⁵ Iorga N. Documente privitoare la familia Callimachi / Nicolae Iorga. – București, 1903, p. 12;
- ⁶ Pamfile T. Boli și leacuri la oameni, vite și păsări / text stabilit de P.Florea. – București: Saeculum, 1999, p. 91;
- ⁷ Сплєні Г. фон. Опис Буковини. (Beschreibung der Bukowina.) / Переклад з нім. О.Д. Огуя, М.М. Сайка. – Чернівці: Рута, 1995;
- ⁸ Budai-Deleanu I. Scurte observații asupra Bucovinei, prezentat guvernului austriac, 1803 // Dragnev D., Purici Ș., Ungureanu C., Gumenai I. Din istoria ținutului natal (regiunea Cernăuți), p. 75;
- ⁹ Gorovei A. Din psihologia țaranului român. Datinele și credințele flăcăilor și fetelor noastre din țară în preajma dragostei și înșurătoarei. – București: Ramuri, 1909. – 250 p.;
- ¹⁰ Gorovei A. Credințe și superstiții ale poporului român. – București: Librăriile Socec & comp., Pavel Suru, C. Sfetea, 1915. – 465 p.; Gorovei A. Credințe și superstiții ale poporului român / Ediție îngrijită de I.Datcu. – București: Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, 1995. – 344 p.
- ¹¹ Gorovei A., Lupescu M. Botanica poporului român / Artur Gorovei, Mihai Lupescu. – Fălticeni: Tipografia Iosif Bendit, 1915. – 166 p.
- ¹² Gorovei A. Descânteceale românilor. Studiu de folclor / Artur Gorovei. – București: Regia M. O., Imprimeria Națională, 1931. – 423 p.;
- ¹³ Dan D. Credințe populare bucovinene / Dimitrie Dan // Gazeta Bucovinei. – 1894. – A. 4. – № 30. – P. 1-2; № 63. – P. 1-2; № 67. – P. 1-2; № 70. – P. 1-2; № 74. – P. 1-2; № 79. – P. 1-2; № 84. – P. 1-2; № 97. – P. 1-2; № 99. – P. 1-2; 1895. – A. 5. – № 2. – P. 1-2; № 5. – P. 1-2; № 12. – P. 1-2; № 17. – P. 1-2; № 19. – P. 1-2; № 23. – P. 1-2; № 30-31. – P. 2; № 32. – P. 1-2; № 37. – P. 1-2; № 40. – P. 1-2; № 43. – P. 1-2.
- ¹⁴ Marian S.Fl. Descânțece populare române / Simion Florea Marian. – Suceava: Tipografia lui R.Eckhardt în Cernăuți, 1886. – 352 p.;
- ¹⁵ Marian S.Fl. Vrăji, farmece și desfăceri / Simion Florea Marian. – București: Lito – Tipografia Carol Gobl. – 1893. – 242 p.;
- ¹⁶ Marian S.F. Nașterea la români: Studiu etnografic / Simion Florea Marian. – București: Lito-Tipografia

Carol Gobl, 1892. – 441 p.;

¹⁷ Marian S.F. Sărbătorile la români / Simion Florea Marian. – București, 1898. – Vol. I. – 290 p.; 1899. – Vol. II. – 307 p.; 1901. – Vol. III. – 346 p.;

¹⁸ Voronca E.N. Datinele și credințele poporului român / Elena Niculiță-Voronca. – Cernăuți: Tipografia Isidor Wiegler, 1903;

¹⁹ Voronca E.N. Studii în folclor / Elena Niculiță-Voronca. – București: Tipografia G.A.Lazareanu, 1908. – Vol. I. – 303 p.; Cernăuți: Gutenberg, 1912-13. – Vol. II. – 450 p.;

²⁰ Pamfile T. Sărbătorile la români: Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic / Tudor Pamfile. – București: Librăriile Socec & Comp., C.Sfetea și Librăria Națională, 1911. – 234 p.;

²¹ Pamfile T. Sărbătorile la români: Crăciunul. Studiu etnografic / Tudor Pamfile. – București: Librăriile Socec & Comp., C.Sfetea, 1914. – 249 p.;

²² Pamfile T. Sărbătorile la români: Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic / Tudor Pamfile. – București: Librăriile Socec & Comp. și C.Sfetea, 1914. – 216 p.;

²³ Pamfile T. Mitologie românească. După credințele poporului român / Tudor Pamfile. – București: Academia Română, 1916. – Vol. I. – 401 p.; 1916. – Vol. II. – 71 p.; 1924. – Vol. III. – 61 p.;

²⁴ Pamfile T. Boli și leacuri la oameni, vite și păsări / Tudor Pamfile, text stabilit de P.Florea/. – București: Saeculum, 1999. – 221 p.;

²⁵ Berariu I. Descânțe / Ion Berariu // Aurora română. – Cernăuți. – 1881. – A. I. – P. 57;

²⁶ Alecsandri V. Poezii populare ale românilor / Vasile Alecsandri. – București: Tipografia lucrătorilor asociați, 1866, p. 10, 271;

²⁷ Tocilescu G. Descânțe / G. Tocilescu // Revista pentru istorie, arheologie și filologie. – București. – 1884. – A. II. – Vol. I. – P. 384;

²⁸ Marienescu At.M. Descânțe / Atanasie M. Marienescu // Foaia Gazetei. – 1858. – august.; Marienescu At.M. Descânțe // Familia. – Pesta. – 1866. – A. II. – P. 370, 371, 406-407; Marienescu At.M. Descânțe // Familia. – Pesta. – 1867. – A. III. – P. 69, 205, 265;

²⁹ Burada T.T. O călătorie în Dobrogea / Teodor Burada. – Iași, 1880, p. 269-277;

³⁰ Marian S.Fl. Precuvîntare // Marian S.Fl. Descânțe populare române / Simion Florea Marian. – Suceava: Tipografia lui R.Eckhardt în Cernăuți, 1886. – P. VI;

³¹ Teodorescu G.Dem. Poezii populare române / G.Dem. Teodorescu. – București, 1885, p. 358-398;

³² Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф. № 320. – Оп. 3. – Спр. 2311. – Арк. 1.;

³³ ДАЧО. – Ф. № 401. – Оп. 1. – Спр. 67. – 29 арк.;

³⁴ ДАЧО. – Ф. № 401. – Оп. 1. – Спр. 68. – 51 арк.;

³⁵ ДАЧО. – Ф. № 1. – Оп. 2. – Спр. 311;

³⁶ ДАЧО. – Ф. № 401. – Оп. 1. – Спр. 67; ДАЧО. – Ф. № 3. – Оп. 2. – Спр. 12612;

³⁷ ДАЧО. – Ф. № 286. – Оп. 2. – Спр. 305;

³⁸ ДАЧО. – Ф. № 3. – Оп. 2. – Спр. 10915;

³⁹ ДАЧО. – Ф. № 3. – Оп. 4. – Спр. 2198.

⁴⁰ Науковий архів Чернівецького музею народної АПСНІМ. – 2014. – № 4 (4)

архітектури та побуту (НАЧМНАП). – НФ. – 01-03-95 а. – 33 арк.;

⁴¹ НАЧМНАП. – НФ. – 01-03-19. – 20 арк.;

⁴² Мойсей А.А. Сімон Флоря Маріан – Етнограф Буковини. – Чернівці: Рута, 2003, с. 123-128; Мойсей А.А. Традиційна культура населення Буковини у наукових працях румунських дослідників другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці: Рута, 2005, с. 113-120;

⁴³ Меморіально-документальний фонд будинку-музею С.Ф.Маріана в Сучаві (Румунія) (МДФ БММС). Фонд рукописів – № 3. – Рук. «Румунська народна ботаніка» (12 томів та гербарій);

⁴⁴ МДФ БММС. – Фонд рукописів № 3. – Інв. Номер 112. Румунська флора. – 46 арк.;

⁴⁵ МДФ БММС. Фонд рукописів – Рук. „Румунська народна міфологія”;

⁴⁶ Fochi A. Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu / Adrian Fochi. – București: Minerva, 1976. – 392 p.;

⁴⁷ Mușlea I., Bârlea O. Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hașdeu / Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea. – București: Minerva, 1970. – 634 p.;

⁴⁸ Ciubotaru S. Folclorul medical din Moldova. Tipologie și corpus de texte / Silvia Ciubotaru. – Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005. – 576 p.

⁴⁹ Țopa E. Exploatarea metodică și rațională a plantelor medicinale din Bucovina / E. Țopa. – Cernăuți: Editura politehnică G.Asachi, Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1942;

⁵⁰ Reli S. Medicina călugărească în trecutul românesc / S. Reli. – Cernăuți, 1935;

⁵¹ Купчанко Г. Изъ сборника буковинскихъ проstonароднихъ пьсен, сказок, повѣстей, пословицъ, суевѣрий и пр. // Буковинская Зоря. – 1870. – 9 февраля; Купчанко Г. Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ. – К.: Типография М.П. Фрица, 1875. – 315 с.; Kupczanko G. Krankheitsbeschworungen bei russischen Bauern in der Bukowina// Am Ur-Quell. – Hamburg, 1891. – B. II. – Hf. 1. – S. 12-14;

⁵² Купчанко Г. Нѣкоторыя ..., вказ. праця. – С. 101 – 108.

⁵³ Kaendl R.F. Geschichte von Czernowitz von den altesten Zeit bis zu Gegenwart. - Czernowitz: Universitats – Buchhandlung H.Pardini, 1908. – 227 s.; Kaendl R.F. Zauberglaube bei den Ruthenen in der Bukowina und Galizien// Globus. – Braunschweig, 1892. – LXI. Band. S. 279 - 282; Kaendl R.F. Die Huzulen// Herzogthum Bukowina in Wort und Bild. – Wien, o. j. – S. 171-282;

⁵⁴ Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Р.Ф. Кайндль. – Чернівці: Молодий буковинець, 2000. – 208 с.;

⁵⁵ Козарищук В. Буковинко – руски примовки / В. Козарищук // Буковински Въдомости. – 1896.- 14 (26) января; 21 января (2 февраля); 25 февраля (8 марта); 9 (21) июня;

⁵⁶ Козарищук В.М. Изъ буковинскихъ карпатскихъ

горь / В. Козарищук // Наука. Ежемесячный иллюстрированный журнал для русского народа за 1889-й год. Годъ издания XVIII. – Вьна, 1889. – С. 729-744;

⁵⁷ Козарищук В. Буковинко – руски ..., вказ. праця, С. 1;

⁵⁸ Manastyrski A. Die Ruthenen / A. Manastyrski // Herzogthum Bukowina in Wort und Bild. – Wien: Verlag von Eduard Beiyer, o. J. – S. 228-271;

⁵⁹ Манастирскій А. Д. На Великдень / А. Манастирскій // Буковински Вѣдомости. – 1895. – 25 марта (6 апреля); 2 (14) апреля. – С. 3-4;

⁶⁰ Simiginowicz-Staufe L.A. Die Volkergruppen der Bukowina. Ethnographisch-culturhistorische Skitzzen. – Czernowitz: Buchdruckerei H.Czopp, 1884. – 203 s.;

⁶¹ Болтарович З.С. Народне лікування українців Карпат кінця XIX – початку XX ст. / Зоряна Болтарович. – Київ: Наукова думка, 1980. – 120 с.;

⁶² Болтарович З.Е. Общеславянские и специфические черты народной медицины украинского населения Карпат / Зоряна Болтарович // Этнические и этнографические группы в СССР и их роль в современных этнокультурных процессах. (Тезисы докладов). – Уфа, 1989. – С. 15-17;

⁶³ Болтарович З. С. Народ і засоби лікування на Буковині / Зоряна Болтарович // 50 років возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною у складі СРСР.: Тез. доп. Конф./ травень, 1990р./ – С.243-244;

⁶⁴ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини / Георгій Кожолянюк. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – т. 2. – 424 с.;

⁶⁵ Кожолянюк Г.К. Родинно-христинна обрядовість українців Буковини / Георгій Кожолянюк // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – Том 2. – С. 172-186;

⁶⁶ Чеховський І. Вогонь і вода в апотропеїчний календарній магії українців / Ігор Чеховський // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – Том 1. – С. 187-205;

⁶⁷ Чеховський І. Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону / Ігор Чеховський. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – 303 с.;

⁶⁸ Іонець Л.А., Бульбук І.І., П'язя І.Д. Етнографічні аспекти народної медицини українців Буковинського Припрудтя // Буковина – мій рідний край: Третя історико-краєзнавча конференція молодих дослідників, студентів та науковців. Чернівці, 17 травня 1998 р. Матеріали. – Чернівці, 2000. – С. 83-84;

⁶⁹ Кобилянський С.Д., Пішак В.П., Дробніс Б.Я. Історія медицини Буковини. Цифри і факти. – Чернівці: Медакадемія, 1999. – 249 с.;

⁷⁰ Грябан В. Очисна функція вогню в календарних святах українців Буковини / Вікторія Грябан // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць /

ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – Том 2. – С. 228-240;

⁷¹ Грябан В. Очисні властивості вогню в сімейній обрядовості, господарсько-побутовій і лікувальній магії наприкінці XVIII – XX ст. на Буковині / Вікторія Грябан // Буковинський журнал. – 2002. – ч. 3-4. – С. 202-212;

⁷² Nandriș I. Satul nostru Mahala din Bucovina / Ion Nandriș. – Sibiu: Tribuna, 2001. – 95 p.;

⁷³ Мойсей А.А. Традиційна культура населення Буковини у наукових працях румунських дослідників другої половини XIX – початку XX ст. / Антоній Мойсей – Чернівці: Рута, 2005;

Antoniý Moysey. LES MÉTHODES TRADITIONNELLES DE TRAITEMENT CHEZ LES UKRAINIENS ET ROUMAINS DE BUCOVINE DANS LES DOCUMENTS IMPRIMÉS ET LES SOURCES D'ARCHIVES DU XVIII – XX SIÈCLES.

L'article présente les résultats d'une recherche de la pratique de médecine populaire dans les siècles XVIII – XX, qui est parvenue jusqu'à nos jours, grâce aux descriptions ethnographiques, aux recueils de médecine traditionnelle et aux documents d'archives. Pour la première fois on a éclairée de manière systématique l'historiographie roumainophone et les origines de ce problème. Les études sont localisées sur la région de Bucovine, au plan ethnique – par la population roumaine et ukrainienne.

Mots-clés: *Bucovine, les roumains de Bucovine, les ukrainiens de la région de Bucovine, la médecine traditionnelle, les méthodes traditionnelles de traitement, les incantations.*

Мойсей Антоній. ТРАДИЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ УКРАИНЦЕВ И РУМЫН БУКОВИНЫ В ПЕЧАТНЫХ МАТЕРИАЛАХ И АРХИВНЫХ ИСТОЧНИКАХ XVIII - XX В.

В статье представлены результаты исследований народной лечебной практики в XVIII-XX в., которая дошла до наших дней, благодаря этнографическим описаниям, народоведческим сборникам, данным анкет различной тематики и архивным материалам. Впервые системно описана румыноязычная историография и источниковая база проблемы. Исследование проведено на территории Буковины среди румынского и украинского населения.

Ключевые слова: *Буковина, румыны Буковины, украинцы Буковины, народная медицина, традиционные методы лечения, заклинания.*